

Sirkusboere.

Sonja Loots. Kaapstad: Tafelberg Uitgewers, 2011. 379 pp. ISBN: 978-0-624-05335-4. EPUB: 978-0-624-05336-1.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/tvl.v49i1.17>

My pa is die H. P. van Coller wie se proefskrif, "Generaal P. A. Cronjé. 'n Lewenskets" (UP, 1945), erken word op bl. 375 van *Sirkusboere*, die nuwe roman deur Sonja Loots. Cronjé en die Tweede Anglo-Boereoorlog was vaste onderdele van my jeug en as jong seun het ek elke boek oor hierdie oorlog verslind. In my pa se studeerkamer was Cronjé se verslete serp / nekdoek en marmer nekdoekring prominent uitgestal, asook foto's van hom met 'n ietwat verslae gesigsuitdrukking of geklee in 'n lang, verslete jas.

Ek onthou my pa se bitterheid omdat die Engelse die lyding van Cronjé en sy laers uitgereg het om eers op Majubadag die oorgawe af te dwing en sodoende wraak te neem vir een van die Britte se grootste militêre vernedering gedurende die sogenaamde Eerste Vryheidsoorlog of dan die Eerste Anglo-Boereoorlog (1880–81).

Paardeberg was 'n keerpunt in die Tweede Anglo-Boereoorlog, maar ook die einde van die geslag van die ou manne en hul geekte opvattinge van oorlogvoering. Etienne Leroux se uitbeelding van Cronjé in *Magersfontein, o Magersfontein!* (1974) is nie buitengewoon simpatiek nie en hy staan deurgaans in die skadu van generaal De la Rey wat in feite ook die taktiek van die slag (ingrawing op die laagliggende gedeeltes) suksesvol beplan het teen die gevoel van Cronjé wat die hoogliggende gedeeltes verkies het.

Op bl. 162 van *Magersfontein, o Magersfontein!* word byvoorbeeld vertel hoe Cronjé en sy manne verdwaal het en die Hooglanders aanvanklik aangesien het as volstruise. Simpatieke uitbeeldings van Cronjé (soos dié van my pa) word nogal summier deur Leroux afgemaak as "romanties". Sonja Loots se pas-

verskene roman is inderwaarheid die eerste literêre werk waarin Cronjé nie net as een van die hoofkarakters voorkom nie, maar ook gebalanseerd uitgebeeld word.

Sirkusboere is die onthutsende verslag van Frank Fillis se "boeresirkus" waarmee hy duisende mense lok tydens die wêreldtentoonstelling, St. Louis (VSA) in 1903. Tydens die Boer War Circus tree boerekrygers en Engelse soldate op en herleef generaal Cronjé op traumatiese wyse daagliks sy bittere vernedering toe hy ná die Slag van Paardeberg tot oorgawe gedwing is. Die flambojante generaal Ben Viljoen is die aankondiger en van die figurante is oorlogshelde, soos die bomplanter Maans Lemmer. Só word oorlogshelde om den brode sirkusartieste en kon die roman netsowel *Sirkusboere* geheet het.

Ten spyte van die karnavaleske inslag van die roman is dit geen vrolike boek nie. Eintlik is die karnaval 'n gepaste metafoor omdat dit in die oorspronklike Middeleeuse karnaval gaan om die omkering van hiërargiese verhoudings, die belaglikmaak van magsfigure, groteske verkledings en die skuilgaan agter maskers. Boonop verval hierdie karnaval (net soos in Leroux se *Hilaria*) algaande in chaos (285). Die tradisionele Afrikaner, soos Cronjé, was vol argwaan jeens die tipiese stadsvermaak van die teater, die sirkus en later die bioskoop wat hulle bestempel het as "Engelse gedoentes". In hierdie roman word hulle op 'n wrede wyse deel hiervan en word eertydse helde omvorm tot vaudeville-akteurs. Nie net word die ou generaal telkens verneder (ook deur sy tweede vrou nie), maar in die omgang word hy vermy deur krygsmakkers en kom die titel "generaal" selde oor hul lippe.

Prysgawe van mag en die gepaardgaande desillusie is 'n belangrike motief in hierdie roman en skep 'n parallel met die hedendaagse Afrikaner se situasie waar eggo's van 'n roemryke verlede (eintlik net nog) opgevang word in teaterstukke deur Deon Opperman en liedjies deur Bok van Blerk. Hierdie

roman het 'n duidelike groteske inslag, veral in die beskrywing van die sirkusvoorstellings en dit versterk die grimmige aard hiervan. Maskers speel ook 'n belangrike rol omdat van die hoofkarakters soos Fillis en Viljoen deurgaans die rol speel van onderskeidelik die *bon vivant*-impresario en -militaris.

Sirkusboere straal as historiese verslag van 'n era 'n outentisiteit uit wat waarskynlik toe te skrywe is aan deeglike navorsing waarvan daar agteraf in die erkennings noulettend verantwoording gedoen word. Sonja Loots is pynlik presies in haar weergawe van gewoontes, drag en gedrag, maar benut boonop ook 'n argaïes-getinte register van Afrikaans soos "onverdrote", "hitte van haar toorn", "portmanteau", "omsonse", "uittentreure", "katot", "geravot", "balsturig", "trawal" en "oragie" op geslaagde wyse in haar herskepping van 'n vervloë tyd.

In haar historiese herkonstruksie bestee Loots ook ruim aandag aan aspekte wat in die tradisionele geskiedskrywing gemarginaliseer geraak het. Die belangrikste hiervan is die wyse waarop in die negentiende eeu, lank na die vrystelling van die slawe, steeds op 'n onmenslike wyse omgegaan is met swart mense wat byvoorbeeld ná 'n oorlog bykans soos buit uitgedeel is. Cronjé se eie optrede teenoor sy getroue agterryer en plaaswerkers grens aan mishandeling. Voorts word die rol van die swartes wat (soms teen hulle eie wil) aan Boerekant geveg het, opnuut skerp belig.

Dit is egter die gefnuiktes van die geskiedenis wat hier in die kollig geplaas word en die roman sou maklik ook nog *Die vernieldes* (365) kon heet: Maans Lemmer wat alles verloor het, Fenyang wat nooit iets besit het nie, Frank Fillis, die impresario met die groot drome en nog groter gebaar, Ben Viljoen, die opportunistiese militaris wie se roemryke verlede in hoë mate deur sy eie narratiewe tot stand gekom het, Buffalo Bill wie se tyd uitgeloop het en wat sy heldedade voor sirkusgangers herlewe en verál generaal Cronjé wie se ver-

slete jas net soos sy voormalige roem en reputasie aan flarde is.

Soos in *Disgrace* van J. M. Coetzee suggereer hierdie roman 'n ander lewensinstelling vir hulle wat in ongenade verval (dalks selfs vir die voormalige magshebber, die Afrikaner). Kom tot inkeer, bely jou skuld, raak nederig en diensbaar. Hierdie radikale inkeer (*peripeteia*) van Cronjé maak van hom dié karakter wat werklik tragies is deur sy erkenning van eie foute (die *anagnorisis*).

Hierdie roman word met 'n vaart vertel en met 'n geslypte Afrikaans wat dikwels bewondering wek. Nooit verval dit in blote mooiskrywery nie en momente wat ontroering wek, lê vir die gryp. Veral die wyse waarop meerstemmigheid ingebou word, nie net deur die gebruik van verskillende soorte diskoerse soos briewe, dagboeke, koerantberigte, advertensies en derglike nie, beïndruk, maar óók die wyse waarop skynbaar moeiteloos oorgeskakel word van 'n ouktoriële vertelling (dikwels op die lees geskoei van die agtiende-eeuse roman met die verteller aan die woord), na 'n personale vertelling, 'n ekperspektief, indirekte en rasegte interne monoloog.

In die lang ry Afrikaanse historiografiese romans van die afgelope dekades sal hierdie werk 'n prominente plek inneem, nie die minste nie om die verbluffende stilistiese vaardigheid daarvan.

H. P. van Coller
Universiteit van die Vrystaat
Bloemfontein